

Nederland's Mussolini

in zakformaat

JAN BAARS
1903-1989

**André
van Noort**

Nederland's Mussolini in zakformaat

Maar nu zal ik mijn hoofd heelemaal boven water kunnen houden, daar zij mij hier willen helpen ook het Nat. Socialisme te bestrijden! Toch zal ik niet eerder tevreden zijn voor ik mijn taak tot in de puntjes vervult heb. Ik voel zoo duidelijk de ernst van mijn opdracht: het is voor ons Volk!!!

Uit de brief van fascistische leider Jan Baars aan Wouter Lutkie d.d. 20 maart 1934 (KDC, archief W.L. Lutkie, inv.nr. 461).

Nederland's Mussolini in zakformaat

Een biografie van een fascistische leider

Jan Baars (1903-1989)

ANDRÉ VAN NOORT

Hilversum
Verloren
2026

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt met financiële steun van: NOT-fonds,
Hendrik Mullerfonds en M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

NOT
FONDS

Hendrik
Muller
fonds

 GRAVIN VAN BYLANDT
STICHTING

Afbeelding op het omslag: Jan Baars in zijn fascistenuiform, 1932 (NIOD, 81071).

© 2026 André van Noort
Uitgeverij Verloren BV
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464552300

Omslagontwerp: Aperta/Jan Johan ter Poorten, Hilversum
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

*This publication has been produced in accordance with the EU Deforestation Regulation (EUDR).
No part of this publication may be reproduced in any form, including use for text and datamining,
and scraping, without written permission from the publisher.*

Inhoudsopgave

Inleiding	7
I Op weg naar het fascisme 1903-1932	9
Jeugd	9
Fascisme	12
Erich Wichman	15
Wouter Lutkie	17
Ruzie met Sinclair de Rochemont	18
Hoofdredacteur van <i>De Bezem</i>	20
Mussolini	25
II Fascistenleider 1932-1934	29
Leider ANFB	29
Strubbelingen met Van Knotsenburg	33
De familie Verhagen	37
De Nationale Unie en de NSB	39
De Tweede Kamerverkiezingen van 1933	43
Baars' ondergang	45
Marinus van der Lubbe	48
III Van fascist tot verzetsstrijder 1934-1946	52
Baars wordt extremist	52
Uit de politiek	57
Baars in verzet	60
Bij de POD/PRA	63
IV Verantwoording 1946-1989	69
In aanraking met justitie	69
Spion in Oost-Europa	74
Verzetspensioen	77
Baars bijt van zich af	80
Zijn laatste huwelijk	85
Verzetshedenkingskruis	88
Slot	90
Noten	93
Geraadpleegde bronnen en literatuur	104
Naamindex	107

Inleiding

In 2022 publiceerde ik een biografie over de fascistische leider Arnold Meijer (1905-1965). Tijdens het onderzoek stuitte ik op een andere fascistische leider: Jan Baars (1903-1989). Hij is Meijers voorganger geweest. Toen Baars in 1934 stopte als leider van de Algemeene Nederlandsche Fascisten Bond (ANFB) nam Meijer het stokje over, alleen niet van de ANFB, maar van het nieuw opgerichte Zwart Front. Baars ging op eigen houtje verder met een door hemzelf opgerichte fascistische partij. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ging hij in het verzet.

Baars trok steeds meer mijn aandacht. Hoe kon een fascist in het verzet gaan? Er waren dus ook fascistische leden die niets van het Duits nationaalsocialisme moesten hebben. Het leek mij de moeite waard een compleet beeld van zijn leven te geven. Dat was nog nooit gebeurd. Alleen over zijn rol in het Nederlands fascisme en de Tweede Wereldoorlog is het één en ander gepubliceerd.

De belangstelling onder historici voor Jan Baars begon in 1964. In dat jaar publiceerde L.M.H. Joosten zijn proefschrift *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*. Baars was er niet blij mee omdat Joosten zijn rol in de Tweede Wereldoorlog in twijfel trok. Als een wesp gestoken dreigde hij met een rechtszaak, waarbij Joosten bakzeil haalde door een rectificatie te plaatsen. Daarna verschenen de publicaties van Wim Zaal getiteld *De herstellende Lotgevallen van de Nederlandse fascistische leider* (Utrecht 1966) en *De Nederlandse fascistische leider* (Amsterdam 1973). Zaal maakte een prima beschrijving van Baars' rol in het Nederlands fascisme, maar deed helaas niet aan bronvermelding.

Intussen was deel 1 van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van dr. L. de Jong verschenen. In zijn hoofdstuk getiteld *Het rechts-autoritair protest* noemde hij de rol van Baars in het Nederlands fascisme. Na hem verschenen verschillende publicaties van historici die hetzelfde deden. Ik noem die van A.A. de Jonge getiteld *Het Nationaal-Socialisme in Nederland. Voorgeschiedenis, ontstaan en ontwikkeling* (Den Haag 1979) en *Crisis en kritiek der democratie. Anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen* (Utrecht 1982) en het proefschrift van Hans Schippers getiteld *Zwart en Nationaal Front. Latijns georiënteerd rechts-radicalisme in Nederland (1922-1946)* (Amsterdam 1986). Deze publicaties mogen mede dankzij hun uitstekende bronvermelding goed genoemd worden.

In deze tijd nam de belangstelling voor Baars toe. In 1983 schreef Antoon van Herpen een doctoraalscriptie getiteld *Jan Baars. Representant van Nederlands fascisme 1927-1934*. Van Herpen deed hiervoor uitgebreid bronnenonderzoek. In 1989 verscheen het vervolg. In dat jaar schreef Herbert Smit zijn doctoraalscriptie *Jan Baars, eenling in het verzet. De (politieke) activiteiten van ex-fascistenleider Jan Baars tussen maart 1934 en mei 1946*. Ook Smit deed uitgebreid bronnenonderzoek. Deze scripties kunnen gerust een eerste aanzet voor een biografie genoemd worden. Ze zijn helaas nooit in boekvorm uitgegeven.

De historicus Jan Nijdam gooidde het in 2003 over een andere boeg. Hij schreef in het *Vijfde Bulletin van de Tweede Wereldoorlog* een artikel over Jan Baars als inlichtingenofficier. Dat was weer eens wat anders dan alleen zijn rol in het Nederlands fascisme.

In 2009 verscheen het eerste deel van Robin te Slaa en Edwin Klijn over de NSB. Baars werd hierin uitgebreid genoemd, maar alleen toen hij actief was in het Nederlands fascisme. Hetzelfde deed Willem Huberts in zijn boeken *In de ban van een beter verleden. Het Nederlandse fascisme 1923-1945* (Nijmegen 2017) en *Soli Deo. Wouter Lutkie (1887-1968). Biografie van een priester-fascist* (Amsterdam 2022). Deze publicaties zijn mede dankzij een zorgvuldig bronnenonderzoek van prima kwaliteit.

In het boek *Zelfmoord op laag water. Landverraad en criminaliteit rond de inlichtingendiensten*, geschreven door Rudi Harthoorn in 2015, werd Baars uitgebreid genoemd. Niet alleen zijn rol in het Nederlands fascisme en de Tweede Wereldoorlog kreeg aandacht, maar ook zijn tijd erna. Daarbij werd ingegaan op zijn rol als inlichtingenofficier. Baars kreeg meer aandacht dan gebruikelijk, maar volledig was het nog niet.

Voor het samenstellen van deze biografie heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de doctoraalscripties van Antoon van Herpen en Herbert Smit, beide aanwezig bij het NIOD in Amsterdam. Van groot belang waren ook zijn persoonlijk archief bij het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), het archief van de priester-fascist Wouter Lutkie bij het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) en zijn dossiers in het archief van de Stichting 1940-1945 bij het Nationaal Archief. Zonder deze archieven was het schetsen van een compleet beeld van zijn leven niet mogelijk geweest.

De titel van dit boek is ontleend aan een artikel in *De Indische Courant* van 20 april 1933. Het is een interview met Jan Baars aan de vooravond van de Tweede Kamerverkiezingen. Hij was ervan overtuigd minimaal één zetel te winnen. De journalist noemde hem 'Nederland's Mussolini in zakformaat'. Een betere typering van Baars was er niet. Hij was een bewonderaar van Mussolini, maar te klein om in de Nederlandse politiek een rol van betekenis te spelen.

Ik wil iedereen bedanken die mij bij de totstandkoming van dit boek geholpen heeft. Zonder hen had ik dit project niet tot een goed einde kunnen brengen. Veel dank gaat uit naar de mensen die mij waardevolle gegevens hebben verstrekt en de organisaties die mij hebben geholpen bij de financiering. Mijn bijzondere dank gaat uit naar mijn vrienden Ulysse Menegalli en Mathieu Fannee voor het meelesen, het verstrekken van adviezen en het doen van foutmeldingen en Emiel van der Hoeven voor het bewerken van het beeldmateriaal.

I Op weg naar het fascisme

1903-1932

Jeugd

Amsterdam was rond 1900 al een flinke stad. In 1899 waren er 408.061 inwoners geteld. Ongeveer de helft van de mannelijke beroepsbevolking werkte in de nijverheid. Daarmee was Amsterdam een echte arbeidersstad. Door de opening van het Noordzeekanaal in 1876 waren er nieuwe zeer grote en kapitaalintensieve bedrijven naar Amsterdam gekomen. Zo was het Werkspoor in 1891 door de grote spoorwegmaatschappijen Staatsspoorweg en de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij opgericht. Daarnaast kwamen er scheepvaartondernemingen, die de drijvende krachten waren achter de oprichting van de Amsterdamsche Droogdok Maatschappij in 1877 en de Nederlandsche Scheepsbouw Maatschappij in 1894.

Een grote arbeidersbevolking bracht het risico op sociale onrust. In het begin van de 20^e eeuw werd Amsterdam geconfronteerd met twee grote landelijke stakingen: de Spoorwegstaking van 1903 en de Zeeliedenstaking van 1911. De animo hieraan mee te doen was groot in Amsterdam. Alleen al aan de Spoorwegstaking van april 1903 deden zo'n 25.000 mensen mee. In juni 1911 brak onder de zeelieden een staking uit. Daarbij sloten zich de bootwerkers, schuitvoerders en voerlieden aan. Deze staking was gewelddadig, maar liep op niets uit.¹

Door de vele arbeiders had de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) veel aanhang in de stad. Bij de verkiezingen in 1901 behaalde ze 24% van de stemmen, in 1907 was dat opgelopen tot 35% en in 1913 tot 42,7%. Dat is best wel bijzonder. Er was toen nog geen algemeen kiesrecht. Vanaf 1911 was de SDAP in stemmental de grootste partij in Amsterdam. De sociaal-democraten kregen 14.400 stemmen, de vrijzinnigen 10.429 en de kerkelijken 14.044. Vanaf 1902 groeide de SDAP-fractie in de Amsterdamsche gemeenteraad sterk. In 1913 telde deze fractie vijftien leden, precies een derde van de raad. Fractie leider was de bekende F.M. Wibaut. Hij ergerde zich aan de slechte woonomstandigheden van veel inwoners. Woningverbetering was hard nodig: in het decennium voor 1914 werden in Amsterdam 3.739 woningen onbewoonbaar verklaard.²

Ook in Amsterdam was het verzuilingsproces op gang gekomen, maar het was er minder overheersend dan in andere steden of gebieden. Er waren in een grote

stad als Amsterdam meer mogelijkheden om aan de sociale controle van de zuilenhoeders te ontsnappen. Een opmerkelijk groot gedeelte van de Amsterdammers was onkerkelijk. Dat aandeel was gestegen van 1,7% in 1889 tot 21,6% in 1920. Op het gebied van woningbouw was de verzuiling wél merkbaar. Iedere zuil had zijn eigen woningbouwvereniging. Amsterdam kende naast een grote Joodse gemeenschap ook een flink aantal katholieken. Dat was even na 1900 23,5%.³

In deze periode was het stadsbeeld aan het veranderen. Oude gebouwen verdwenen en nieuwe kwamen er voor terug. In 1903 was de Beurs van Berlage aan het Damrak gereed gekomen. Vervolgens verrees tussen 1911 en 1913 op de plek van de oude beurs de nieuwe Bijenkorf.⁴ Na 1900 werd voortvarend gewerkt aan de uitbreiding van het lijnennet van de tram. De Dam bleef nog een korte tijd gehandhaafd als centraal knooppunt, maar dat werd in 1904 verlegd naar het Centraal Station.⁵ In het straatbeeld verschenen steeds meer automobielen en fietsen. Het werd steeds drukker en gevaarlijker. In 1902 werd de algemene politieverordening drastisch aangepast. Rijtuigen, handkarren, wielrijders en kinderwagens dienden op straat rechts te houden. Rijtuigen en auto's mochten op de openbare weg bovendien niet harder rijden dan 'een paard in matige draf'. Een andere maatregel om de drukte op straat te verminderen, was het terugdringen van het aantal venters. Omstreeks de eeuwwisseling werd alleen al het aantal bloemen- en fruitventers op 3.000 geschat. Zij mochten geen vaste verkoopplaatsen hebben en moesten onder toezicht van de politie in beweging blijven. In drukke straten werd het venten helemaal verboden. Ter compensatie werd een aantal vrije markten ingericht: in de Albert Cuypstraat in 1905, in de Dapperstraat in 1911, in de Ten Katestraat in 1912 en op de Lindengracht in 1913.⁶

In deze grote stad werd op 30 juni 1903 Joannes Antonius (Jan) Baars geboren als jongste zoon van Antonius Johannes Marinus Franciscus Baars en Susanna Herman in de Rijkskweekschool voor Voedvrouwen aan de Camperstraat. Hij werd op dezelfde dag rooms-katholiek gedoopt in de St. Bonifatiuskerk in de Oosterparkbuurt.⁷ De aangifte bij de burgerlijke stand werd op 3 juli door Coenraad van Houten, beambte van deze school, gedaan en niet door de vader, die door afwezigheid verhinderd was de aangifte te doen.⁸

De ouders van Jan Baars, die al veel eerder (op 7 januari 1891) getrouwd waren,⁹ hadden al voor de geboorte van Jan meerdere kinderen gekregen:

- 1 Franciscus Antonius Johannes, geb. 19 mei 1891 te Amsterdam;
- 2 Christina Hendrika, geb. 6 mei 1892 te Amsterdam;
- 3 Antonius Wilhelmus, geb. 6 november 1893 te Amsterdam en overl. 11 april 1895;
- 4 Wilhelmus Albertus, geb. 18 januari 1895 te Amsterdam en overl. 23 maart 1895;
- 5 Antonius Johannes, geb. 30 december 1895 te Amsterdam en overl. 7 januari 1896;
- 6 Johannes Albertus, geb. 30 december 1895 te Amsterdam en overl. 4 januari 1896;
- 7 Suzanna Maria, geb. 7 september 1897 te Amsterdam en overl. 23 augustus 1898;
- 8 Antonius Josephus, geb. 22 februari 1900 te Amsterdam.

Voordat Jan Baars geboren werd, woonde het gezin op diverse adressen.¹⁰ Er werd om de haverklap verhuisd. Het was thuis geen vetpot. Vader Baars was schoenmaker van beroep. Jan Baars groeide op in een arm r.k. gezin. Toen Jan Baars geboren werd, woonde het gezin in de Eerste Weteringdwarsstraat 40, maar al snel volgde wéér een hele reeks verhuizingen. Vanaf 6 juli 1903 woonde het gezin in Keizersstraat 7, vanaf 5 juli 1910 in Molensteeg 13, vanaf 16 juni 1913 in Vrolijkstraat 393, vanaf 11 mei 1914 in 1e Oosterparkstraat 161 en vanaf 6 april 1916 in 1e Oosterparkstraat 111 (2 hoog).¹¹

Vanaf 1913 groeide Jan Baars op in de Oosterparkbuurt. Deze buurt ontstond na goedkeuring van het uitbreidingsplan van J. Kalff uit 1876 door de gemeenteraad van Amsterdam.¹² Het was vooral een katholieke buurt met als middelpunt de rooms-katholieke Bonifatiuskerk. Er was een bloeiend rooms buurtleven. Katholieke ontspanningsverenigingen organiseerden onder leiding van kapelaans buurtactiviteiten zoals knutselen voor kinderen, sportactiviteiten, toneelspelen en muziek maken. Religieuze verdieping vond plaats in congregaties en met de pastoor en de kapelaan werd gebeden en gezongen. Maar de Oosterparkbuurt was ook een Joodse buurt. Er woonden van oudsher veel Joden, die de oude Jodenbuurt rond het Waterloo plein en de Weesperstraat verlaten hadden en vanwege de betere huizen naar de nieuwe wijk getrokken waren.¹³ Zo woonden er in de Vrolijkstraat enkele honderden Joden, die na de oorlog niet meer terugkwamen. Er woonden vooral arbeiders en ambachtslieden. De Joodse diamantbewerkers waren sterk vertegenwoordigd. Ook in de 1^e Oosterparkstraat was sprake van Joodse aanwezigheid, zoals de diamantzagerij nv Louis Rozekaar M.A. Zoon en de snoepwinkel van Mozes Nabarro.¹⁴

Er was ook veel armoede in de Oosterparkbuurt. De huren waren hoog en dat leidde soms tot problemen. Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog nam de armoede alarmerende vormen aan en groeide de onvrede. Veel mensen zaten zonder werk en de prijzen voor eerste levensbehoeften stegen fors. Vooral de aardappel was erg duur geworden. Dit leidde in 1917 tot het aardappeloproer met forse botsingen tussen demonstranten en politie/leger. Er vielen zelfs doden. Ook brood werd duur en in 1918 ontstond dan ook het broodoproer. Opnieuw werden winkels geplunderd.¹⁵

Aldus groeide Baars op in erbarmelijke omstandigheden én met de Joodse buuren. Deze twee ervaringen zouden een grote rol in zijn verdere leven spelen. Wij zullen straks zien dat hij het opnam voor de zwakkeren in de samenleving en aanvankelijk niet veel van antisemitisme moest hebben.

Veel meer is over de jonge Baars niet bekend. Hij zal de rooms-katholieke lagere school in Amsterdam hebben bezocht. Na zeven jaar onderwijs werd hij op 14-jarige leeftijd liftbediende bij Van Veens koffie- en theehandel op het Damrak.¹⁶ Tegelijkertijd werd hij kwekeling bij het Matrozen Instituut te Amsterdam (ingeschreven op 11 december 1917). Dit instituut was in 1849 opgericht met als doel jongeren op te leiden tot matroos voor de koopvaardij. Baars werd geplaatst op het opleidingsschip Pollux. Lang hield hij het niet vol, want op 7 januari 1918 werd hij alweer uitgeschreven.¹⁷ In 1922 werd hij opgeroepen voor de militaire dienst. Uit het register blijkt dat hij MULO gedaan had en reiziger van beroep was. Baars kreeg vrijstelling vanwege

broederdienst, maar werd uiteindelijk geheel afgekeurd vanwege longtuberculose.¹⁸ Hij zou daar gedurende zijn leven veel last van hebben.

Fascisme

Terwijl de jonge Baars opgroeide, woedde de Eerste Wereldoorlog. Italië kwam als overwinnaar uit de bus, maar belandde snel in een diepe crisis. Groepen frontsoldaten onder de verzamelnaam Arditi bonden de strijd aan met socialisten en communisten, die zij als verraders zagen omdat zij door hun pacifistische opstelling niets hadden gedaan om Italië tegen de Oostenrijkers te beschermen. Bovendien hadden socialisten en communisten hun banen ingepikt terwijl zij moesten vechten. Over en weer vonden gewelddadigheden plaats. Italië was na de Eerste Wereldoorlog een maatschappij met wildwesttaferelen geworden, waarbij vele slachtoffers vielen. Daarnaast was het een instabiele samenleving, geleid door regeringen die elkaar om de haverklap afwisselden.

Op 9 november 1921 werd de Partito Nationalista Fascista (PNF) met als partijleider de Milanese journalist Benito Mussolini opgericht. Het doel was een einde aan de chaos te maken door de macht over te nemen. Mussolini beval op 28 oktober 1922 zijn aanhang in zwarte hemden naar Rome te marcheren. Er werd hen geen strobreed in de weg gelegd. Koning Victor Emanuel, bevreesd voor een bloedbad, weigerde het decreet over de staat van beleg te tekenen. Hij vroeg Mussolini op 30 oktober een regering te vormen. Vanaf nu kwam het land in rustiger vaarwater. Italië werd een fascistische staat: géén chaos meer, maar een sterke leider.

Over wat fascisme precies is, is inmiddels al heel wat geschreven. Het is ontstaan is als een reactie op liberalisme, socialisme en communisme. Fascisten moesten niets hebben van individualisme en klassenstrijd. Ze grepen terug naar de periode voor de Franse Revolutie waarin de gemeenschap centraal stond. Uit die gedachte ontwikkelde zich het corporatisme. Werkgevers en werknemers moesten zoveel mogelijk samenwerken.

Fascisten moesten niets hebben van de verworvenheden van de Franse Revolutie. Zij hekelden het algemeen kiesrecht. Volgens hen had de massa nergens verstand van en kon daarom niet stemmen. Het land moest bestuurd worden door mensen die wel wisten hoe het moest. Fascisme was autoritair.

Het laatste belangrijke kenmerk van fascisme is het nationalisme. Een flinke dosis nationalisme onder leiding van een sterke leider zou de gemeenschap bijeen houden, was de gedachte. We moeten dit niet verwarren met nationaalsocialisme. Dat wordt vaak gezien als een extreme vorm van fascisme, waarbij vooral het ras verheerlijkt wordt.

De ontwikkelingen in Italië gingen ook in Nederland niet ongemerkt voorbij. Hans Geleijne toonde aan dat de Nederlandse pers kritisch was op het fascisme, maar over Mussolini in het algemeen zeer positief was.¹⁹ Ook bij de familie Baars in Am-

sterdam werd met grote belangstelling naar de prestaties van Mussolini gekeken. Vooral de wijze waarop de fascistische regering onder leiding van Mussolini de werkloosheid en de uitwassen van het kapitalisme bestreed, sprak Jan Baars aan, maar ook nationaal zelfbewustzijn, trouw aan het koningshuis en verzet tegen het pacifisme waren punten die hem aantrokken. Hij vond ze terug in het fascisme.

Het opstandige gedeelte van de communisten trok hem aanvankelijk wel aan, maar waar hij grote moeite mee had, was dat hij ze zag als filiaalhouders van een buitenlandse mogendheid. Hij voelde zich immers op de eerste plaats Nederlander. Ook van de sociaaldemocraten moest hij niet veel hebben. Er zat volgens hem geen strijd meer in. Zij waren van een strijdorganisatie naar een zangvereniging afgegleden.²⁰

Geïnspireerd door het Italiaans fascisme ontwikkelde Baars zich tot een man van de daad. In Italië waren de fascisten na een felle strijd met de linkse partijen aan de macht gekomen. Zijn devies was: geen geleuter maar de bijl er in, dan komt de rest vanzelf. Daarbij moet opgemerkt worden dat die houding in vergelijking met de gebeurtenissen in Italië niet veel voorstelde. Hij schuwde de directe confrontatie niet, maar zijn daden bleven vrij onschuldig. Antoon van Herpen noemt dit in zijn doctoraalscriptie eerder kattenkwaad dan echte terreurdaden.

Voor ideologie had Baars minder belangstelling. Volgens Van Herpen was dit te wijten aan gebrek aan tijd. Omdat Baars veel aan propaganda deed, had hij geen tijd zich bij te scholen. 'Het aksent bleef dus bij Baars op de anti-aktie liggen, wat ook paste bij een fascist-van-de-daad voor wie de ideologie een ondergeschikt iets was.' Ook Herbert Smit constateert in zijn doctoraalscriptie dat ideologie bij Baars weinig ontwikkeld was. Volgens hem speelde gebrek aan opleiding hierin een rol.²¹

Desondanks motiveerde Baars' belangstelling voor het fascisme hem er méér mee te doen. Dat bracht hem in contact met het Verbond van Actualisten, de eerste fascistische organisatie in Nederland. Hij werd er in 1927 lid van. Het VvA werd in december 1922 door enkele studenten en docenten van de Leidse universiteit opgericht. Zij waren beïnvloed door hoogleraar G.J.P.J. Bolland, die als eerste Nederlandse fascist beschouwd kan worden. Oprichters van het VvA waren de privatdocenten dr. E.G.H. Verviers en dr. K.E.H. de Jong, de studenten H.A. Sinclair de Rochemont en A. van Yperen, en de directeur van de loterij-onderneming nv Lotisico dr. A.A. Haighton.²²

Het VvA hield aan het eind van zijn eerste lustrum echter al op te bestaan. Op 15 december 1928 vond in Utrecht op initiatief van Hugo Sinclair de Rochemont en Alfred Haighton de oprichtingsvergadering plaats van Vereniging De Bezem. Tot de medeoprichters behoorde ook Jan Baars.²³ De nieuwe organisatie beperkte haar activiteit aanvankelijk tot Amsterdam, waar zij – in tegenstelling tot Sinclair de Rochemont en Haighton een 'man uit het volk' – in genoemde Baars een energieke en vooral welbespraakte voorman had.²⁴ Hij werd leider van de Amsterdamse afdeling.²⁵

Baars zou nog heel wat te stellen krijgen met Sinclair de Rochemont en Haighton, maar wie waren zij? Hugues Alexandre Sinclair de Rochemont (1901-1942) was afkomstig uit een oude hugenotenfamilie. Hij studeerde Indologie in Leiden, maar

Jan Baars met vlag te midden van zijn Bezem-kameraden in Den Briel (ВНІС, toegang 334 Archief J.A. Baars en J.P.C. Kleijn, inv.nr. 539).

stopte hiermee toen hij werd afgekeurd voor overheidsdienst in Nederlands-Indië. Volgens Willem Huberts was hij een intelligente, weinig meegaande man die in zijn omgang met anderen werd gehinderd door zijn gebrekkig ontwikkelde contactuele vaardigheden. Zo was hij spaarzaam met het tonen van zijn emoties. In de jaren tussen 1927 en 1939 was hij ambtelijk werkzaam onder meer op het bureau van de Landbouw-Crisisdienst. Na zijn ontslag in 1939 vestigde hij zich als antiquarisch boekhandelaar. Hij ontwikkelde zich na de Duitse inval tot een fanatiek vertegenwoordiger van de ss-richting in het Duits nationaalsocialisme en werd vervolgens lid van de NSNAP-Van Rappard. Sinclair meldde zich bij het Vrijwilligers Legioen Nederland en sneuvelde op 13 maart 1942 aan het Oostfront.

Coenraad Alfred Augustus Haighton (1896-1943) was een zeer vermogend man die bekend is geworden als de financier van het fascisme. Hij verdiende zijn geld met Lotisico, een bedrijf waarbij men zich kon verzekeren tegen verlies op loterijen. Het bedrijf was in 1902 in Amsterdam door zijn vader opgericht. Haighton schreef proza en poëzie en promoveerde tijdens een van zijn vele buitenlandse reizen in 1926 tot doctor in de filosofie aan de universiteit van Los Angeles, maar als men hem vroeg naar zijn dissertatie zei hij dat de universiteitsarchieven bij een brand verloren waren gegaan. Dit deed zijn geloofwaardigheid geen goed. Haighton had bovendien een moeilijk karakter. Willem Huberts noemde hem manipulatief, twistziek en achterdochtig. Wat hij met zijn geld opbouwde, brak hij later door zijn gedrag weer af. We zien hem bij verschillende rechts-radicalen partijen, zoals Zwart Front/Nationaal Front vanaf 1935, NSNAP-Kruyt vanaf 1940 en NSNAP-Van Rappard vanaf 1941. Haighton was vanaf 1933 een felle antisemiet. Net als Sinclair zou hij de oorlog niet overleven, daar hij in 1943 aan een hartaanval stierf.²⁶

Erich Wichman

Een jaar vóór de oprichting van *De Bezem* was het eerste nummer van *De Bezem. Fascistisch Weekblad voor Nederland* verschenen. Het blad was een initiatief van de actualist Hugo Sinclair de Rochemont en kon dankzij de financiële steun van de zeer vermogende Alfred Haighton worden uitgegeven. De eerste nummers werden geheel door Sinclair de Rochemont geschreven, maar al spoedig trok het de belangstelling van de rebelse kunstschilder Erich Wichman, die zich er op abonneerde en er na korte tijd ook voor ging schrijven. Rond het blad ontstond spoedig een groepje sympathisanten dat zich met actievoeren ging bezig houden, waarbij het initiatief meestal van Wichman uitging.²⁷

Tot die sympathisanten hoorde ook Jan Baars. Hij was in 1928 vaste medewerker van weekblad *De Bezem* geworden en leerde in die hoedanigheid Wichman kennen. Er ontstond een hechte vriendschap.²⁸ Wichman kwam uit Utrecht, waar hij op 11 augustus 1890 was geboren. Zijn vader Arthur Wichmann was hoogleraar geologie en mineralogie aan de Universiteit Utrecht. Hij en zijn vijf jaar oudere zus Clara

JAN BAARS (1903-1989) werd geboren in een arm rooms-katholiek gezin in Amsterdam. Al op jonge leeftijd raakte hij in de ban van de Italiaanse dictator Benito Mussolini, die hij later ook zou ontmoeten. Baars was ervan overtuigd dat de toestand van de arbeiders via het fascisme verbeterd kon worden. Hij kreeg daardoor het predicaat sociale fascist. In 1932 werd hij leider van de Algemeene Nederlandsche Fascisten Bond (ANFB). Hij wist door zijn redenaarstalent vele mensen aan zich te binden, maar door gebrek aan ideologische kennis kreeg hij het steeds moeilijker. In 1934 moest hij zijn leiderschapstaak noodgedwongen neerleggen. Vanaf die tijd richtte hij zich actief op de bestrijding van de NSB en het Duits nationaalsocialisme. Tijdens de Tweede Wereldoorlog sloot hij zich aan bij het verzet. Door te infiltreren bij de Duitse bezetters en hun Nederlandse trawanten wist hij veel gevoelige informatie buit te maken. Hij maakte er na de oorlog zelfs zijn beroep van. Voor zijn rol in het verzet kreeg hij een verzetspensioen en het verzetsherdenkingskruis, maar zijn fascistische verleden bleef hem achtervolgen. Hoe kon een fascist in het verzet hebben gezeten? Men nam het hem kwalijk dat hij niet fout was geweest!

